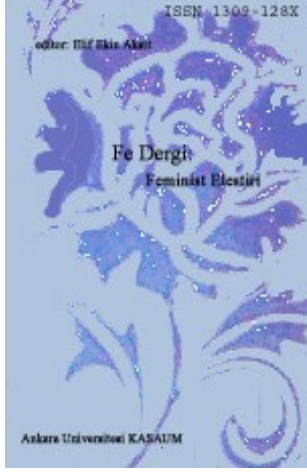

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 9, Sayı 1

Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:

<http://cins.ankara.edu.tr/>

İran’da kadın hakları: Uluslararası sisteme feminen bir bakış

Onur Okyar

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 7 Haziran 2017

Bu makaleyi alıntılanmak için: Onur Okyar, “**İran’da kadın hakları: Uluslararası sisteme feminen bir bakış**” *Fe Dergi* 9, no. 1 (2017), 121-133.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/17_10.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

İran'da kadın hakları: Uluslararası sisteme feminen bir bakış

Onur Okyar*

Bu çalışmanın amacı, İslam âleminde kendini mezhep referansı ile tanımlayan ve bölgesinde ırk, mezhep ve dil noktasında diğer ülkelerden farklılaşan İran'ın kadın haklarına bakışını incelemektir. Bu amaca ulaşabilmek için çalışmada ilk olarak İran'da kadın haklarının –yirminci yüzyıl ağırlıklı– evrimi incelenmiş ve günümüzdeki durumu tartışılmıştır. Ardından Tahran'daki 10 üniversitede 603 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları paylaşılmış ve elde edilen sonuçların İran'daki yansımaları analiz edilmiştir.

Çalışmada İran'da kadınların haklarına saygı, Meclis'teki oranları, anayasal hakları, töre ve aşiretlerle olan etkileşimleri gibi bağımlı değişkenler çerçevesinde yaş, dindarlık, gelir seviyesi, siyasi görüş, cinsiyet, medeni hal, mezhep gibi bağımsız değişkenlerce kadın haklarına bakış analiz edilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi İran'da kadın haklarına verilen önemin artırılması ile temel hak ve özgürlüklerin de artacağı, mevcut rejimi kuran en önemli aktör olarak kadınların siyasi ve sosyal hayatta ağırlıklarını artırarak rejimin yumuşak güç unsurlarını önceleyeceği ve böylece İran'ın - özellikle nükleer anlaşmadan sonra- uluslararası sisteme daha çok uyum sağlayabileceği üzerine bina edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, kadın hakları, yumuşak güç, küreselleşme, uluslararası güvenlik

Women's rights in Iran: A feminine look at the international system

The purpose of this study is to examine Iran's perception on women rights which identifies itself with sectarian references in the Islamic world and which is different from other countries from the sectarian and linguistic point of view. In order to achieve this target, I am going to examine the evolution of women's rights in Iran and discuss the current situation. Afterwards I am going to reveal the findings of the research carried out on a sample of 603 people at 10 universities in Tehran and the reflections of the results obtained in Iran are going to be analyzed.

In the study, the overview of women rights are going to be analyzed within the framework of dependent variables such as respect for the rights of women in Iran, their rates in parliament, constitutional rights, interactions with customs and tribes as well as independent variables such as age, piety, income level, political opinion, gender, marital status, creed and ethnical identity. The main hypothesis of the study is going to be built on that with the increase of the importance given to women's rights in Iran the fundamental rights freedoms would also be increased, that the women as the most important actors who established the current regime thus prioritizing the soft power elements of the regime by increasing their significance in political and social life, and that thus that Iran can adapt to the international system –especially after the nuclear agreement– even more.

Keywords: Iran, women's rights, soft power, globalization, international security

Giriş

Kadın hakları fenomeni, özellikle yirmi birinci yüzyılın en önemli fırsatlarından birisidir. Zira kadınların karar alma mekanizmalarındaki etki ve görünürlüğü arttıkça ülkenin politika ve kamu hayatında kadın-erkek eşitliği de belirginleşecek ve bu belirginlik, iktidarların temel hak ve özgürlükleri korumadaki hassasiyetini artıracaktır (UNICEF 1979, md. 7). Bu bağlamda yirminci yüzyılın başından itibaren -siyasi haklar çerçevesinde- Yeni Zelanda, Avustralya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, İzlanda, Kanada, Rusya, Avusturya, Almanya, Amerika

* Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi ülkeler Türkiye'den önce kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermişlerken Fransa, İtalya, Japonya, Çin ve İsviçre'de Türkiye'den sonra bu haklar verilmiştir.

Bununla birlikte kişiler değil, devletler üzerinden (yani hukuki, siyasi ve demokratik standartlara erişim açısından) yapılacak bir tanımlama çerçevesinde, Ortadoğu'da kadın hakları algılaması geli(e)miştir. Bunda kültür, gelenek, töre, sömürge geçmişi ve hatta siyasi rejimlerin etkileri olsa da aslında her toplumun dini yaşama/anlama pratiği (*özellikle mezhepler bazında*) kadın haklarına verilen değeri belirleyen en önemli faktör olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin bir Ortadoğu ülkesi olarak değerlendirilmediği bu çalışmada ülkemizdeki kadın haklarının önceliği ve gelişim düzeyi ile Türkiye, ayrı bir vaka olarak çalışılması gereken ve aynı zamanda bu çalışmanın sınırlılığı olabilecek bir konumdur. Bu bağlamda Türkiye 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermişken İran 1963'te, Suudi Arabistan ise 2011'de bu hakkı verebilmişlerdir.

Kadın hakları, kavramsal olarak, ayrı bir disiplin çatısı altında incelenmelidir. Zira kadınları sosyal ve siyasi hayatta etkin ve aktif olabilen rejimlerde cinsiyet eşitliği, yaşam kalitesi, aile, kadın ve etnik azınlıkların önceliklerini yansıtan politik faaliyetler ile eğitim, altyapı ve sağlık hizmetlerinde iyileşmeler olmaktadır (NDI 2010). Bununla birlikte siyasi hayatta var olmaları, çatışma çözme stilleri, demokratik idealleri somutlaştırmadaki pratiklikleri ve erkek meslektaşlarına göre daha az hiyerarşik ve daha fazla işbirlikçi çalışma sistemleri ile kadınlar, sürdürülebilir demokrasileri inşa etmek için hem siyasi hem de toplumsal liderlik alanlarında teşvik edilmelidirler (Wollack 2010).

Çalışmanın başlığında ifade edilen feminen bakıştan kasıt, çalışmada elde edilen bulguların ağırlıklı olarak erkekler tarafından temsil edilen uluslararası ilişkiler disiplinine kadın perspektifinden bakarak (feminen) bu perspektifi yorumlamaktır.¹ Bu bağlamda çalışmanın çıkış noktası, cinsiyetler arasındaki doğal ve kültürel farklılıklar ile bunların bilim ve siyasetteki etkileridir. Çalışma ile bu etkilerin, İran'daki kadınlar üzerindeki baskı ve/veya özgürlük dereceleri tanımlanacaktır. Bu tanımlamadan elde edilen sonuçların pratize edilmesi ise İran'ın uluslararası sisteme entegrasyonuna bir ivme kazandırabilecektir. Böylece İran özelinde hem önemli hem de üstü örtülü bir alan olan kadın haklarının gelişmesi ifade ve katılım özgürlüğünün de kalitesini yükseltecek, bu sonuç ise uluslararası sistemde –özellikle Batı ile gerçekleştirilen nükleer antlaşma sonucu– ötekilikten berikiliğe evrilme aşamasındaki İran'ın daha yumuşak güç temelli bir dış politika geliştirmesine yardımcı olacaktır.²

Bu noktalardan hareketle çalışmanın amacı, İslam âleminde kendini mezhep referansı ile tanımlayan ve bölgesinde ırk, mezhep ve dil noktasında diğer ülkelerden farklılaşan İran'da kadın haklarına bakışı incelemektir. Bu amaca ulaşabilmek için çalışmada ilk olarak –yirminci yüzyıl ağırlıklı– İran'da kadın haklarının evrimi incelenecek ve günümüzdeki durumu tartışılacaktır. Ardından yazar tarafından Tahran'daki 10 üniversitede 603 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları paylaşılacak ve elde edilen sonuçların İran'daki yansımaları analiz edilecektir.

Çalışmada İran'da kadınların haklarına saygı, Meclis'teki (Şura) oranları, anayasal hakları, töre ve aşiretlerle olan etkileşimleri gibi bağımlı değişkenler çerçevesinde yaş, dindarlık, gelir seviyesi, siyasi görüş, cinsiyet, medeni hal ve mezhep gibi bağımsız değişkenlerce kadın haklarına bakış analiz edilecektir. Çalışma, kadın haklarına verilen önemin artması ile ulusal ve uluslararası politikanın idealize edilebileceğini, çatışmadan uzaklaşacağını, yumuşak gücün etkisinin artıp sert gücün etkisinin azalacağını varsaymaktadır. Çalışmanın temel hipotezi ise İran'da kadın haklarına verilen önemin artırılması ile temel hak ve özgürlüklerin de artacağı, mevcut rejimi kuran en önemli aktör olarak kadınların siyasi ve sosyal hayattaki ağırlıkları artırırsa rejimin yumuşak güç unsurlarını önceleyeceği ve böylece İran'ın –özellikle nükleer anlaşmadan sonra– uluslararası sisteme daha çok uyum sağlayabileceği üzerine bina edilecektir. Son olarak; İran'da kadın hakları ile ilgili, bilimsel bir endişeyle, rejim ve birey arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve alan çalışmasını da haiz bir çalışma tespit edilemediği için benzer araştırma bulguları bu çalışma içinde yer alamamıştır.³

İran'da Kadın Haklarına Dair Genel Bir Değerlendirme

Bu bölümde, çalışmadaki bulgulara literatür katkısı sağlanması amacıyla, İran'da kadınların özellikle siyasi ve hukuki haklarına dair yasal düzenlemelere ve pratiklere yer verilecektir. Bu hedef doğrultusunda ilk olarak

mevcut İran Anayasasında kadının yeri ortaya konmuş, ardından İran’da kadın haklarının tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu incelenmiştir.

Anayasa’nın Giriş Bölümünde kadınlar için ayrı bir başlık açılarak ailenin temel taşı, “ideolojiye/rejime uygun insanlar yetiştiren”, “erkeğin yardımcısı” ve 21. maddede de “kişiliğinin gelişmesi gereken” gibi tanımlamalar yapılmıştır.⁴ Kadın haklarını düzenleyen 3, 10, 20 ve 21. maddelerin⁵ yanında toplumun, eğitim, medeniyet ve kimlik sahibi olması gibi hususiyetlerde temel dinamiği olan İran Anayasası hükümlerine göre kadın ve erkek, seçme ve seçilme hakkı bakımından eşittir. Cumhurbaşkanlığı, Uzmanlar Meclisi, yargıçlık ve askerlik kurumları haricinde kadınlar için herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.

Devrimden sonra kadınların anne rolüne hapsedilerek edilgenleştirilmesi ile ilgili itirazlar olsa da (Maranlou 2015, 204) Devrimin ilk zamanlarında kadınlar İran Rejiminin kurucu unsurlarıdır. Bununla birlikte İran’ın modern tarihi boyunca kadınlar önemli oranda politik roller de oynamışlardır. Bu noktadan hareketle Britanya’nın tütün üretme ve satma tekeline karşı Tütün Protestosu (1890-92), 1905-1911 Anayasa Devrimi, 1951’in petrolü kamulaştırma hareketi, 1950’ler ve 1960’lardaki laik ve milliyetçi hareketler ile 1979 İran Devrimi kadınların yüksek oranda siyasi hareketlere katılımına örnek verilebilir. Bu dönemde kadınlar hem Devrime hem de Devrim sonrası dönemde siyaset ve toplumun kamusal alanına kitlesel bir biçimde katılmışlardır. Özellikle İran-İrak Savaşı (1980-88) sırasında kadınlar, kocalarını, oğullarını ve kardeşlerini savaş için cesaretlendirerek ve destekleyerek önemli ve kitlesel bir rol oynamışlardır (Koolae 2016, 137-138). Bu noktadan hareketle İran’daki kadınların, Devrimin başlarında, toplumsal değişime öncülük eden en önemli grup olduğu iddia edilebilir. Lakin bu “özgürlüğe” giden yol çok çetrefilli ve zorlu olmuştur.

Bu bağlamda 1906 Anayasasına göre tüm İranlılar yasa önünde eşit kabul edilse de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemiştir. Dolayısıyla 1906 Anayasası kadınları, oy verme hakkına sahip olmayan küçükler, vesayet altında olanlar vb. arasında sayarak açık bir şekilde kadınların seçme ve seçilme hakkını reddetmiştir. 1959 yılında Meclis gündeminde hararetle tartışılan kadınlara oy hakkı verilmesi konusu hükümetin çabalarına rağmen ulemanın muhalefeti karşısında olumsuzlukla sonuçlanmışsa da (Bahramitash ve Hooglund 2011, 30) Şah’ın, “*Ak Devrim*” programı içinde kadınlara seçme ve seçilme hakkını referanduma sokarak yasalaştırması ile İranlı kadınlar, 26 Ocak 1963 tarihinden itibaren bu hakka sahip olmuşlar ve Meclise 6 milletvekili sokmuşlardır⁶ (Üşür 1992, 195). Böylece İranlı kadınlar seçme ve milletvekili seçilme hakkını yarım yüzyıl önce –İsviçreli kadınlardan daha önce– elde etmişlerdir (Ebadi 2009a).

Devrimden sonra ise 26 Şubat 1979’da Aile Koruma Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Humeyni, şeriata göre kadınların bundan böyle yargıç olamayacaklarını açıklamış ve üç gün sonra iş yerlerinde *hicap* giymenin zorunlu olduğunu duyurmuştur. Aile Koruma Kanunu’nun yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte kadınlar için yasal evlilik yaşı 13’e düşürülmüş, çok eşliliğe yasal izin verilmiş ve kadınların vesayet haklarına ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Humeyni bu uygulamaları kadınların erkeklerden daha çok sayıda olması nedeniyle savunmuş ve “*fahişelik yoluna düşülmemesi için kadınların evlendirilmesi en iyi yoldur*” demiştir (Asgharzadeh 2007, 110).

Bu bağlamda Devrimden sonraki Rejim “ideal Müslüman kadının” tek tip imajını oluşturma peşindedir (Arıkan 2010, 44). Fakat bu imajın farklı etnisitelerden meydana geldiği söylenemez. Zira Zenjanlı’ya (2010) göre, Pehlevi Hanedanlığından itibaren sadece Fars ulusal kimliğine ifade hakkı tanınan üniter devlet politikası, İran Devriminden sonra cinsiyet ayrımcılığıyla da birleşmiş ve azınlıkları ötekileştirmiştir. Buna paralel olarak İran’daki azınlıkların ana dilde eğitim haklarının olmaması özellikle kızları etkilemiş ve onların hem etnik hem de cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmalarıyla eğitim ve sosyal hayatlarının önü kesilmiştir. Bunun sonucu olarak kırsal alanlarda hâlâ Farsça bilmeyen ve iletişim için eşine veya çocuklarına bağımlı olan pek çok kadının, “anne” rolünde yaşadıkları sorunlar da en az bu durum kadar vahimdir (Zenjanlı 2010). Ayrıca kadınların kılık, kıyafetle ilgili yaşadıkları sıkıntılarda çevresel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Parvaneh’e göre (akt. Özcan 2009) kadınlar, eğer Tahran’ın zengin bir bölgesinde yaşıyorlarsa rahatça giyinebilirlerken güneyde, mahrumiyet bölgesinde ve yoksullarsa giyimlerine çok dikkat etmek zorundadırlar. Bu kadınlar için başörtüsünden saçlar gözükmemelidir, kısa ve açık renk pardösü giyilmemelidir, saçlar boyanmamalı ve dize kadar çizme giyilmemelidir. Bu yasaklara uyulmadığı takdirde ağır para cezaları ödenmekte ve kadınların bir daha bu

yasakları delmeyeceğine dair belge imzalatılmaktadır. Ayrıca bir kadın ve bir erkek aynı işi yapsalar bile kadın çok daha düşük ücret almaktadır.

Özalpat'a (2008) göre İran hukuk sistemine ilişkin tüm bu teorik ve pratik bilgiler, İran İslam Cumhuriyeti'nde iki tip vatandaş yaratıldığının bir göstergesidir: İslam hukuku kurallarının nimetlerinden yararlanan birinci sınıf erkek vatandaşlar ile İslam hukuku kurallarının külfetinden nasibini almış ve almakta olan ikinci sınıf kadın vatandaşlar. Kadınlar, oy verme hakkı dışında tüm hukuki düzenlemelerde, kamusal ve özel alanda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedirler. Mazrui (2003) ise daha yapıcı bir eleştiride bulunmuştur. Ona göre cinsiyet konusunda ABD'de bir kadın başkan olmamıştır ama Endonezya ve Bangladeş kadın başkanlarca yönetilmiştir. Pakistan ve Türkiye⁷ için de Çiller ve Butto örnekleri vardır. Dolayısıyla "cinsiyet unsurları yeni İslamocracy içine inşa edilebilir mi" sorusu da düşünülmelidir.

Son olarak⁸ birçok Müslüman ülkede olduğu gibi İran'da da aileler çoğunlukla geniş ve kalabalık nüfusa sahiplerdir. Kızların ortalama evlilik yaşı 20'dir. İran'da boşanma oranı ise yüksektir⁹ (Moghadam 2004'den akt. Aksoy 2008, 54-55). Özetle İran'da kadın sorunu öncelikle toplumsal cinsiyet politikaları, yoksulluk, eğitim eksikliği, birikmiş sosyokültürel yanlış algılar, ailevi koşullar ve cinsiyet hiyerarşileri ile yakından ilgilidir (Holliday 2009, 4). Bu problemlerin çözümü için atılmış olan önemli bir adım ise "*Bir Milyon İmza Kampanyası*"dır. Ebadi'ye (2009b) göre hukuk sisteminde reform ve kamuoyunun kadınlara karşı ayrımcılık konusunda eğitilmesi için mücadele eden bir taban hareketi olarak Bir Milyon İmza Kampanyası başlatan genç kadınlar üzerinde ise çok büyük hükümet baskıları vardır.¹⁰

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evreni, İran'ın başkenti ve en kalabalık şehri olan Tahran'daki 10 devlet üniversitesi özelinde,¹¹ öğretim üyeleri (%26) ile doktora (%50) ve yüksek lisans (%24) öğrencileri olup bu evren, veri temizliğinden sonra kalan 603 kişilik örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Örneklemen yüksek lisans ve üstü katılımcılardan oluşmasının sebebi, eğitim seviyesi artan bireyin İran resmiyle ilgili daha objektif ve net görüşlere sahip olacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Entelektüel birikim gerektiren anket sorularına en net cevabın verilebilmesi için bu örneklem seçilmiş ve lisans öğrencileri örneklem dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada örneklemen temsil kabiliyeti noktasında İran halkından kasıt, mevcut İran siyasi ve sosyal resmini takip eden/edebilenlerdir. Anketin dili Farsçadır.

Örneklem seçim metodu, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden çok aşamalı örnekleme yöntemidir.¹² Şubat-Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan çalışmanın bulgularının, daha az kozmopolit yerleşim birimleri ile eğitim seviyesi daha düşük örneklem grupları içerisinde farklılıklar gösterebileceği dikkate alınmalıdır. İran'da Ermenistan ve Türkiye'ye güven endeksi tek yönlü yoğunluk ölçeği (0-10 arası) ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda güven değişkeni; 0-4 (dâhil) arası puanlama Az Güven, 5-7 arası Biraz Güven ve 8-10 puan arası Çok Güven olarak yeniden kodlanmıştır.

İlgili ölçeklerde, geçerlilik ve güvenilirlik kriterleri çerçevesinde bulgulara literatürde yer alan İran'daki siyasi ve sosyodemografik bulgular bağlamında çalışmada yüksek yaş, yüksek gelir ve yüksek dindarlık düzeyine sahip bireyler İran rejiminin destekçileri olarak; düşük yaş, düşük gelir ve düşük dindarlık düzeyine sahip bireyler ise rejim muhalifleri/memnuniyetsizler olarak gruplandırılmışlardır.

Yaş değişkeninde 27 yaşından küçük olanlar ile 27 ve daha büyük yaşta olanlar olmak üzere iki gruplama yapılmıştır. En küçük yaştan 21 en büyük yaştan ise 69 olduğu çalışmada 27 yaşından küçükler, örneklemen % 49,4'ünü oluştururken yaşı 27 ve daha büyük olanlar ise örneklemen % 50,6'sını teşkil etmiştir. Katılımcıların içsel/bireysel tercihleri ile şekillenen Kişisel Dindarlık değişkeni (Omnibus Ölçeği ile 0-10 puan arasında ölçeklendirilmiştir) yeniden kodlanarak 0-4 puan arası Az (290 katılımcı / %48,9) ve 6-10 puan arası Çok Dindar¹³ (103 katılımcı / %17,4) olarak kodlanmıştır. Rejim muhalifleri/memnuniyetsizler ile rejim taraftarları arasındaki farkın daha iyi görülebilmesi için dindarlık ve gelir değişkenlerinde orta dindar ve orta gelirli analizlere dâhil edilmemiştir.

Gelir değişkeni de dindarlık değişkenindeki yöntem takip edilerek hazırlanmıştır. Buna göre 200.000–800.000 tuman¹⁴ arası geliri olanlar *Alt*, 1.600.001 tuman ve daha fazla geliri olanlar *Üst Gelir Grubu* olarak kodlanmıştır. Katılımcıların en düşük geliri 200.000 tuman ve en yüksek geliri ise 10.000.000 tumandır.

Tablo: Bağımsız Değişkenlere Ait Frekans Tablosu

		SIKLIK	GEÇERLİ YÜZDE			SIKLIK	GEÇERLİ YÜZDE
Cinsiyet	Erkek	377	62,5	Etnisite	Farsi	129	21,7
	Kadın	226	37,5		Azeri	51	8,6
Medeni Hal	Evli	172	28,5		Kürt	36	6,1
	Bekâr	431	71,5		Türk	130	21,8
Öğrenim Durumu	Lisans Mezunu	144	23,9		Arap	30	5
	Y ü k s e k L i s a n s Mezunu	305	50,6		Lur	29	4,9
	Doktora Öğrencisi/Mezunu	154	25,5		Aryan	190	31,9
Bilim Dalı	Sosyal Bilimler	508	84,4	Aylık Gelir	Alt Gelir Grubu	137	33,7
	Fen Bilimleri	94	15,6		Orta Gelir Grubu	176	43,3
Meslek	Öğrenci	456	75,7		Üst Gelir Grubu	93	22,9
	Öğretim Elemanı	103	17,1	Yaş	< 27	298	49,4
	D i ğ e r M e s l e k Grupları	43	7,1		≥ 27	305	50,6
Mezhep	Şii	548	93,4	Dindarlık	Az Dindar	290	48,9
	Sünni	39	6,6		Orta Dindar	200	33,3

--	--	--	--

		7
Çok Dindar	103	17,4

Araştırma Bulguları

Araştırma çerçevesinde İran'daki kadın haklarının durumunu ve bu durumun katılımcılar tarafından nasıl algılandığını ölçmek için katılımcılara aşağıdaki önermelere ne derece katılıp katılmadıkları sorulmuştur:

- İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.
- Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.
- Anayasada (evlenme, boşanma, miras, eğitim, siyasi temsil, cezai sorumluluk gibi konularda) kadınlara yönelik yasalar kadınlar lehine değiştirilmelidir.
- Törelere bağlı olunmalıdır.
- Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.
- Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.
- Sosyal hayatta erkekler kadınlardan daha mağdur ve eşitsizdirler.

Hiç katılmıyorum, katılmıyorum, biraz katılıyorum ve tamamen katılıyorum ölçeğinden süzülen cevaplar, karışıklığa mahal vermeden takip edilebilmesi maksadıyla, Katılıyorum (ف) ve Katılmıyorum (X) olarak gruplandırılmışlardır. Tablolardaki sayılar yüzdelik oranları ifade etmekte olup elde edilen sonuçlar her bir bağımsız değişken dâhilindeki başlıklar altında yorumlanmıştır. İlgili yorumların kısa ve net olmasına özen gösterilmiş ve elde edilecek kümülatif sonuç çalışmanın sonuç kısmında feminizm, kadın hakları ve İran üçlemesi altında birleştirilmiştir.

Yaş

	İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır		Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.		Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.		Törelere bağlı olunmalıdır.		Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.		Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Erkeklerden daha mağdur ve eşitsizdir.
%	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
< 27	27	73	96	4	81	19	14	86	93	7	90	10	13
≥ 27	23	77	96	4	84	16	19	81	91	9	92	8	12

Yaş penceresinden bakıldığında İran'da çoğunluğu üniversite öğrencisi olan genç nüfus ile meslek sahibi olan orta yaşlılar arasında kadın haklarına bakış noktasında herhangi bir fark yoktur. Bu bağlamda hem gençler hem de orta yaşlılar İran'da kadın haklarına saygı duyulmadığını, parlamentoda daha fazla kadın olması ve anayasada pozitif düzenlemeler yapılması gerektiğini, İran'da törelerin etkin olmamasını, buna karşın aşiretlerin etkin olması gerektiğini, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Cinsiyet

%	İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.	Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.	Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.	Törelere bağlı olunmalıdır.	Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.	Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.	Erkeklerden daha mağdur ve eşitsizdir.
---	--	--	--	-----------------------------	--	--	--

	F	X	F	X	F	X	F	X	F	X	F	X	F
Erkek	36	64	94	6	69	31	24	76	95	5	87	13	23
Kadın	9	91	100	1	98	2	3	97	88	12	96	4	1

İran’da kadınların yüzde doksandan fazlası kadın haklarına saygı duyulmadığını ifade etmektedirler. Tamamına yakını ise törelere karşı iken büyük oranda aşiretlerin toplum yapısını koruyan sosyal bir dinamik olduğunu kabul etmektedirler.

Gelir

%	İran’da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.		Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.		Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.		Törelere bağlı olunmalıdır.		Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.		Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Erkekler kadınlardan daha mağdur ve eşitsizdir.
	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
Az Gelir	27	73	97	3	80	20	12	89	98	2	89	11	12
Çok Gelir	23	77	95	5	86	14	18	82	73	28	92	9	9

Gelir değişkeni yaş değişkenine çok yakın oranlarda olup düşük gelirli ile yüksek gelirli arasında kadın haklarına bakış konusunda herhangi bir farkın olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla İran’da kişilerin gelir düzeyleri ile kadın haklarına bakışları arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Bu bağlamda hem yoksullar hem de varlıklar İran’da kadın haklarına saygı duyulmadığını, parlamentoda daha fazla kadın olması ve anayasada pozitif düzenlemeler yapılması gerektiğini, İran’da törelerin etkin olmamasını, buna karşın aşiretlerin etkin olması gerektiğini, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar.

	İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.		Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.		Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.		Törelere bağlı olunmalıdır.		Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.		Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Erkeklerden daha mağdur ve eşitsizdir.
%	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
Evli	20	80	98	2	87	13	19	81	87	13	93	7	11
Bekâr	28	72	96	4	80	20	14	86	94	6	90	10	13

Gelir ve yaş değişkenlerine benzer oranlarda İran'da evli ve bekârlar arasında da kadın haklarına bakış konusunda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bağlamda hem evliler hem de bekârlar İran'da kadın haklarına saygı duyulmadığını, parlamentoda daha fazla kadın olması ve anayasada pozitif düzenlemeler yapılması gerektiğini, İran'da törelerin etkin olmamasını, buna karşın aşiretlerin etkin olması gerektiğini, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Dindarlık

	İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.		Parlamentoda daha fazla kadın olmalıdır.		Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.		Törelere bağlı olunmalıdır.		Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.		Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Erkeklerden daha mağdur ve eşitsizdir.
%	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
Az Dindar	16	84	98	2	86	14	9	91	93	7	94	6	12
Çok Dindar	51	49	89	11	70	31	44	56	85	15	81	19	17

Dindarlık penceresinden bakıldığında katılımcılar arasında anlamlı farklar ortaya çıkmaktadır. Buna göre önermelere verilen benzer oranlı cevaplar (yukarıdaki tabloda italik-koyu olmayanlar) göz ardı edildiğinde İran'da az dindarların kadın haklarına saygı duyulduğuyla ilgili negatif görüşlere sahip oldukları ve bu grubun törelere de karşı olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşın çok dindarların yarısı İran'da kadın haklarına saygı duyulduğunu ve törelere bağlı olunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla İran'da dindarların kadınlara verilen hakların yeterliliği konusunda bakışı pozitif iken az dindarlarda/dindar olmayanlarda negatiftir. Bardağın dolu tarafında bakıldığında İran'da rejimin temel taşıyıcılarından olan dindarların yarısının kadın haklarına duyulan saygının az olduğunu belirtmesi, İran'ın ulusal ve uluslararası ilişkilerinde yumuşak güç unsurlarını öncelemesine ve kadın haklarını artırmasına bir sebep olarak görülebilir.

Mezhep

%	İran'da kadın	Parlamentoda	Anayasa	Törelere	Aşiretler örf,	Kadınlarla	Erkek
---	---------------	--------------	---------	----------	----------------	------------	-------

	haklarına saygı duyulmaktadır.		daha fazla kadın olmalıdır.		kadınlar lehine düzenlenmelidir.		bağlı olunmalıdır.		adet ve gelenekleri korurlar.		erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Okuyar ler kadın larda n daha mağd ur ve eşitsi zdir.
	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
Şii	24	76	97	3	84	16	14	87	91	9	92	8	12
Sünni	63	37	85	15	46	54	50	50	100	0	67	33	25

İran'da Sünnilik, Kürdistan, Belucistan ve Horasan eyaletlerinde çoğunluktadır.¹⁵ Kısaca ülkenin iki büyük etnik grubu olan Farsiler ve Azeriler dışında kalan diğer önemli etnik gruplar Sünni'dir ve çoğunlukla sınır bölgelerinde yaşarlar. Bu noktadan hareketle Sünnilerde kadın haklarına saygı algılaması yüksek iken Şiilerde bu oran oldukça düşüktür. Anayasada kadınlar lehine yapılacak değişiklikler için Şiiler son derece isteklidir. Şiiler törelere de uzak durmakta ama aşiret yapısını Sünniler gibi desteklemektedirler. Dolayısıyla İran'da Şii mezhebine mensup katılımcılar için kadın hakları ihtiyacı Sünnilerden çok daha fazladır.

Siyasi Görüş

%	İran'da kadın haklarına saygı duyulmaktadır.		Parlamento daha fazla kadın olmalıdır.		Anayasa kadınlar lehine düzenlenmelidir.		Törelere bağlı olunmalıdır.		Aşiretler örf, adet ve gelenekleri korurlar.		Kadınlarla erkekler eşit haklara sahip olmalıdırlar.		Erke kler kadı nlar dan daha mağ dur ve eşits izdir
	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف	X	ف
Solcu	18	82	93	7	83	17	0	100	85	15	89	11	14
Liberal	10	90	99	2	92	8	12	88	98	2	97	3	17
Radikal	85	15	91	10	50	50	88	12	100	0	61	39	15
Reformist	20	80	100	0	90	11	10	91	62	39	100	0	7
Laik	6	94	98	2	90	10	2	98	88	12	100	0	18
Etnik Milliyetçi	26	74	80	20	68	32	31	69	100	0	80	20	46
İran Milliyetçisi	23	77	100	0	83	17	11	89	85	15	97	3	16

Kişilerin siyasi görüşleri penceresinden bakıldığında radikal görüşe sahip bireylerin¹⁶ %85 gibi büyük bir çoğunluğunun İran'da kadın haklarına saygı duyulduğunu ifade etmiş olmalarına rağmen diğer siyasi kesimlerde bu algılama çok düşüktür. Dolayısıyla radikaller için kadınlara verilen mevcut önem ve haklar kâfidir. Ayrıca bu grubun sadece yarısı İran Anayasasında kadınlar lehine bir değişikliğin olması gerektiğini belirtmiş, yine çok büyük oranda (%88) törelere bağlı olunması gerektiğini, diğer katılımcılara göre nispeten düşük oranda (%61) erkek ve kadının eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla rejimin

temel taşıyıcı siyasi grubu olan radikallerin kadın haklarına bakışı temel hak ve özgürlükler dâhilinde yeterli değildir.

Tüm bulguları bir arada yorumladığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: İran'da gerçekleştirilen alan çalışmasına katılanlar arasında kadın haklarına bakış konusunda yaş, medeni hal ve gelir seviyesinin etkisi benzerdir. Dolayısıyla tüm bu sosyoekonomik kesimler arasında İran'da kadın haklarına saygı duyulmadığı, parlamentoda daha fazla kadın olması ve anayasada pozitif düzenlemeler yapılması gerektiği, İran'da törelerin etkin olmaması buna karşın aşiretlerin etkin olması gerektiği ve son olarak kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiği üzerinde bir fikir birliği bulunmaktadır.

Devamla İran'da kişilerin dindarlık seviyeleri, siyasi görüşleri ve mezhepleri penceresinden bakıldığında ise katılımcılar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda az dindarlar kadın haklarının yetersizliğinden, dindarlar ise nispeten yeterli olduğundan yanadırlar. Siyasi görüş penceresinden bakıldığında ise radikal görüşe sahip rejim taraftarları İran'da kadın haklarının yeterli olduğunu düşünmektedirler. Elbette ve doğal olarak erkeklerden daha ziyade kadınlar, kadın haklarının yetersizliği görüşündedirler. Bununla birlikte mezhep noktasında Şii kadınların Sünni kadınlara oranla çok daha fazla kadın hakkına ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonucu etnisite ile bağdaştırmaya çalıştığımızda ise (Şii) Farsi, Aryan ve Azeri kadınların diğer etnisitelere mensup kadınlara göre kadın haklarının yetersizliğinden daha çok mustarip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

İran'da kadın haklarına yeterli derecede önem verilmemektedir. İran Devrimi sürecinde ve Irak savaşında Rejimin kadınlardan beklentilerine kadınların olumlu cevap vermesine rağmen ilerleyen yıllarda kadınlara/kadın haklarına verilen önem korunamamıştır. Yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle katılımcılar İran'da yaş, gelir ve medeni hal penceresinden bakıldığında kadın haklarının daha çok artırılması gerektiğini düşünmektedirler. Fakat bu sonucun İran özelinde kadın haklarını artırıcı herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Zira İran Devrimi sonrasında rejim kendini, dindarlık, mezhep birliği ve muhafazakâr/radikal siyasi görüş üzerine kimliklemiştir. Dolayısıyla İran yönetiminde söz sahibi olan bu kesimlerin benzer oranlarda kadın haklarını yeterli bulan görüşleri aslında rejimin kadın haklarına bakışını da gözler önüne sermektedir.

İran'da kadın haklarına verilen önemin uluslararası destek ve fonlar ile artırılması doğal olarak ülkedeki temel hak ve özgürlükleri de artıracaktır. Böylece Devrimin başından itibaren rejimi kuran en önemli aktör olarak kadınların siyasi ve sosyal hayattaki etkilerinin artacak olması, İran Devletinin de yumuşak güç unsurlarını öncelemesi sonucunu doğuracaktır. Özellikle nükleer antlaşmanın imzalanmasından sonra uluslararası sistemle daha uyumlu ilişki ve politikalar geliştireceğini kabul ettiren/taahhüt eden İran'ın kadın haklarını güçlendirmesi ve bu vizyonla uluslararası sistemdeki yerini güncellemesi Ortadoğu çatışmalarını önlemek için bir çözüm olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte ABD başkanlık seçiminden başarıyla çıkan Trump'ın İran karşıtı söylemlerinin (P5+1 ile imzalanan nükleer antlaşmanın iptal edileceği gibi) uluslararası sistemi negatif etkileyecek şekilde yayılmaması ve hatta İran'da rejimin temel destekçisi olan Batı karşıtı kesimin iç politikada alacağı tedbirlerin artarak kadın haklarını engellememesi için özellikle Batının, İran'daki kadın hakları bağlamında temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyici politikalar üretmesi esas olmalıdır. Böylece Batı, tarihten günümüze insan haklarına verdiği önemi farklı coğrafya, din, siyasi görüş ve hedefteki ülke insanlarına dahi göstererek insan haklarının sadece Batı medeniyetinde değil tüm dünyada desteklenmesi gerektiğini gösteren bir kurumsallaşma içerisine girebilecektir. Aksi takdirde kadın haklarının görmezden gelinmesi sorunsalı tüm Ortadoğu'da sert güç temelli politikaların ve hatta savaşların kapısını açacak bir etken olmaktan öteye gidemeyecektir.

¹ Her ne kadar öngörülemez bir durum olsa da yazarın cinsiyeti bu çalışma için de bir sınırlılık olarak dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte çalışmanın konusu dışında, teknik ve tartışmalı bir alan olduğu düşünülen Mut'a/Sigeh ve kadınlar açısından İslami Ceza Kanunu ile ilgili konular da bu çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

² Bu çalışmanın kapsamında olmayan lakin İran özelinde feminizmi sorgulayan önemli eserler için bkz. Afshar (1998) ve Naghibi (2007).

³ Bu konu çerçevesinde yapılmaya çalışılan ama yapılamayan araştırmaları inceleyen bir eser için bkz. Rezai-Rashti (2013).

⁴ *GİRİŞ: Anayasada Kadın*

Çok yönlü yabancı sömürgeciliğine hizmet eden insanlığın bütün elemanları, İslami sosyal altyapının yaratılmasıyla gerçek kimliklerini ve insan haklarını tekrar kazanacaktır. Bu işlemin doğal bir sonucu olarak, kadınlar da haklarını artırmadan yararlanmalıdırlar, zira eski rejimde çok fazla baskıya maruz kalmışlardır.

Aile toplumun *temel birimidir* ve gelişmenin ve insanın ahlaki yücelişinin merkezidir. İnsan gelişiminin temelini oluşturan inançlara ve ideallere birlikte uyum, ailenin oluşumundaki temeldir. Bu hedefe ulaşmak için gerekli kolaylıkları sağlamak İslami yönetimin görevidir. Aileye olan bu bakış kadını, bir meta ya da tüketimin ve sömürünün artması için hizmet eden bir araç olmaktan kurtarır.

Sadece anneliğin değerli ve önemli işlevini yerine getiren ve *ideolojiye uygun insanlar yetiştiren* kadın olarak değil, fakat çok önemli bir sosyal rol üstlenerek, hayatın gerekli bütün alanlarında *erkeğin yardımcısı* olan kadın olarak belirir. Üstlendiği ağır sorumluluklar nedeniyle kadın İslam'da büyük değer ve asaletin temsilcisi olarak kabul edilir.

⁵ *Madde 3/14:* Kanunlar önünde eşitlik gibi herkese yasal koruma sağlama ve kadın erkek bütün vatandaşların her türlü haklarını güvence altına alma.

Madde 10: Aile, İslam toplumunun temel birimi olduğu için, bütün kanunlar, tüzükler ve devamlı programlar ailenin kurulmasını kolaylaştırıcı olmalı ve onun kutsallığının ve devamlılığının İslam ahlakı ve kanunlar çerçevesindeki aile ilişkilerinin koruyucusu olmalıdır.

Madde 20: Ülkenin bütün vatandaşları, hem kadınlar hem erkekler, eşit olarak kanunun koruması altındadırlar ve İslami kriterlere uygun; imani, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahiptirler.

Madde 21: Hükümet, İslami kriterlere göre, her konuda kadınların haklarını sağlamak ve aşağıdaki amaçları başarmak zorundadır.

- “*Kadının kişiliğinin gelişmesi*”(!) ve haklarının yenilenmesi için maddi ve manevi uygun ortamın yaratılması,
 - Özellikle hamilelik ve bebek büyütme zamanında annelerin korunması, koruyucusu olmayan çocukların korunması,
 - Ailenin devam etmesi ve korunması için uygun ortamın yaratılması,
 - Dullar, yaşlı kadınlar ve destek görmeyen kadınlar için özel sigorta tedarik edilmesi,
- Değerli annelerin çocuk bakımı ile ödüllendirilmesi (çocuklara olan ilginin korunması adına, yasal bir bakıcı mevcut olmadığında). Ayrıntılı bilgi için bkz. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 28 Haziran 1989, <http://www.suvaridergi.org/content/view/2226/92/> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).

⁶ Fakat günümüzde dahi seçme ve seçilme hakkı üzerindeki cinsiyet ayrımcılığı örnekleri yaşanmaktadır. Örneğin Tomlinson'un (2013, 6) haberine göre, 27 yaşında mühendis ve internet sitesi tasarımcısı olan Nina Siakhali Moradi, İran'da Haziran ayındaki Belediye Meclis Üyeliği'ne 10 binden fazla oy alarak 163 aday arasından 14'üncü seçilmesine rağmen “*görevini yerine getirebilmek için fazla çekici*” olduğu iddiasıyla Valiye şikâyet edilmiş ve Aşırı Muhafazakârlar tarafından seçim sonuçları iptal edilmiştir.

⁷ Bu çalışmaya göre bir Ortadoğu ülkesi sayılmayan, anayasal olarak laik ve Batı eksenli Türkiye'deki durum çok iç açıcı değildir. BM Kalkınma Programının Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi 2011 verileri kadınların siyasal ve ekonomik hayatta etkin bir rol üstlenip üstlenemediklerini ölçmek amacıyla; kadınların parlamentodaki sandalye sayısı, kadın yasama üyelerinin, üst düzey yetkili ve yöneticilerin, kadın profesyonel ve teknik çalışanların oranı ve ekonomik bağımsızlığın bir göstergesi olarak kazanılan gelirdeki cinsiyete bağlı eşitsizliği ölçülemektedir. Bu bağlamda Endeks verilerine göre Türkiye, bu alanda Pakistan, Ermenistan ve Birleşik Arap Emirliklerinin de gerisinde kalarak 109 ülke arasında 101. İran ise 103. olmuştur (Hacıoğlu ve Hobikoğlu 2012, 124; www.un.org/womenwatch/).

⁸ İran'da kadın haklarıyla ilgili sorun ve gelişmeler bu yazılanlarla sınırlı olmamakla birlikte ileri okuma için şu önemli ve güncel eserler tavsiye edilmektedir (Sedghi 2007, Vakıl 2011).

⁹ İran dünyada en yüksek boşanma oranının görüldüğü dördüncü ülke olurken yalnız Tahran'da 2013 yılında boşanan çiftlerin sayısında % 6 yükseliş yaşanmıştır. Boşanmaların artmasındaki en büyük etmenlerden biri olarak ABD'nin şiddetini yükselttiği ekonomik yaptırımlardan ötürü ailelerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar gösterilmektedir. İşsizlik, yüksek enflasyon ve para biriminin değer kaybetmesi boşanmalarda etkin olan ekonomik sebepler iken İran hükümeti boşanmaların bir diğer suçlusunun Türkiye dizileri (uyduların yasaklanması sorunu) olduğunu iddia etmektedir. İran hükümetine göre bu diziler boşanma hakkındaki geleneksel tabuları yıkarak “*aile kurumunu istikrarsızlığa*” sürüklemektedirler (NTVMSNBC 2013).

¹⁰ Son olarak kişilerin nikâhsız birlikte yaşamalarını teşvik ettiği iddiasıyla Zenan-ı İmruz adlı kadın dergisinin yayını durdurulmuştur (Aljazeera 2015).

¹¹ Üniversiteler ve analize tabi katılımcı sayıları şöyledir: Tahran Üniversitesi (189), Azad Üniversiteleri (138), Tabatabai (48), Ez-Zehra (45), Şehid Beheshti (42), Emir Kebir (38), Ulum ve Tahkikat (33), İmam Sadık (30), Peyam-i Nur (21), Tarbiat-e Mo'alemm (19). Ayrıca örneklemin tüm akademik camiyi kapsamı amacıyla alan araştırması sadece siyaset bilimi öğrencileri ile

yapılmamıştır. Bu bağlamda örneklemin %84,2'si (508 katılımcı) *Sosyal Bilimler* başlığı altında (sosyal bilimler ve eğitim bilimleri enstitüleri ile güzel sanatlar, ilahiyat ve hukuk fakülteleri), örneklemin %15,6'sı ise (94 katılımcı) *Fen Bilimleri* başlığı altında (Fen, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri) gruplandırılmıştır.

- ¹² Bu yöntem ile örnekleme kümeleri (il, üniversite gibi) belirlendikten sonra bu kümeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile katılımcıların (yaş, cinsiyet, etnisite, mezhep, gelir, dindarlık gibi) kotaları göz önünde bulundurularak anket uygulanmıştır. Her bir kota ile ilgili istatistiki analiz yapılabilmesi için en az 30 örneklem hedeflenmiş ve bu sayıya ulaşana kadar veri toplanmaya çalışılmıştır.
- ¹³ Çalışmada, 6 ve 10 arasındakileri kapsayan çok dindarların 8 ve 10 arasında kodlanması halinde dindarlık değişkeniyle ilgili daha rijit sonuçların çıkacağı çalışmanın önemli bir sınırlılığı ve ayrıntısıdır.
- ¹⁴ 2016 yılı Eylül ayı itibarıyla 1 Tuman=10 İran Riyali=0,001 Türk Lirasıdır.
- ¹⁵ Batı, güneybatı ve kuzeybatı sınırlarında yaşayanlar (Sünniler) Hanefi mezhebine mensupturlar. Kuzey ve güney batı sınırlarında yaşayanlar Şafi mezhebine sahiplerken el-Ahvaz bölgesinde yaşayanların çoğu ise Hanbeli mezhebine mensupturlar.
- ¹⁶ Muhafazakâr cephenin kuramcı radikal kanadını temsil eden bu grup kendi İslami devlet vizyonlarına ulaşmak ve en önemlisi kendilerini iktidarda tutmak için toplumun üzerine bazı kültürel ve politik sınırlamalar empoze etmeye sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu bağlamda ekonomi konusunda geleneksel bir İslami duruşa sahiptirler; örneğin devletin piyasaya müdahalesine karşıdırlar ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlara hitap etmek için İslami değerlere dayanmaya karşı soğukluk duyarlar. Ayrıca İran'ı İslam dünyasının lideri ve İslam'ın çıkarlarını koruyucusu olarak görmektedirler (Brzezinski ve Gates 2004, 115).

Kaynakça

Afshar, Haleh. *Islam and Feminisms: An Iranian Case-Study* (New York: Palgrave Publishing, 1998).

Aksoy, Ayşe ve Gür, Çağla. "Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış", *Kastamonu Üniversitesi Eğitim Dergisi* 16, no. 1 (2008): 49–60.

Aljazeera, "İran'da kadın dergisi kapandı", sec. 1, Nisan 27, 2015.

Arıkan, Pınar. "İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket", *Akademik Ortadoğu Dergisi* 5, no. 1, (2010): 43–67.

Asgharzadeh, Alireza. *Iran and the Challenge of Diversity: Islamic Fundamentalism, Aryanist Racism and Democratic Struggles* (Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2007).

Brzezinski, Zbigniew ve Gates, Robert. *İran'ın Zamanı Geldi, 2. Baskı* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2004).

Ebadi, Shirin. "Iran Crackdowns Belie Fair Elections", *The Washington Post*, 11 Haziran 2009a, [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/10/AR2009061002854.html?](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/10/AR2009061002854.html?wprss=rss_opinions) wprss=rss_opinions (Erişim Tarihi: 10.05.2017).

Ebadi, Shirin. "Iran's Women are not Afraid", *The Guardian*, 6 Ekim 2009b, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/oct/06/iran-women-rights-vote-discrimination> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).

Hacıoğlu, Deniz Müjgan ve Hobikoğlu. Haykır Elif. "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", *International Conference on Eurasian Economies 11-13 October 2012 – Almaty, Kazakhstan*, (2012): 123-130.

Holliday, Mehri Honarbin. *Becoming Visible in Iran: Women in Contemporary Iranian Society* (London: I. B. Tauris Press, 2009).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 28 Haziran 1989, <http://www.suvaridergi.org/content/view/2226/92/> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).

Koolae, Elaheh. "Women in the Parliament," *Women, Power and Politics in 21st Century Iran*, ed. Tara Povey and Elaheh Rostami-Povey (New York: Routledge Publishing, 2016), 137-151.

Maranlou, Sahar. *Access to Justice in Iran: Women, Perceptions, and Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

- Mazrui, A. Ali. "Tarihin Sonu ve İslam", *Tarihin Sonu mu?* ed. Mustafa Aydın ve Ertan Özensel (Ankara: Vadi Yayınları, 2003): 125–147.
- Naghibi, Nima. *Rethinking Global Sisterhood: Western Feminism And Iran* (London: University of Minnesota Press, 2007).
- NDI (National Democratic Institute). *Democracy and the Challenge of Change* (Washington: National Democratic Institute Press, 2010).
- NTVMSNBC. *İran'da Boşanmaların Suçlusu: Türk Dizileri*, 1 Nisan 2013, <http://ntvmsnbc.com/id/25432627/> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- Özalpat, Didem. *İslam Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özcan, Emine. *İran'da Kadınlar Eşit Haklar İçin Sokaktalar*, 24 Haziran 2009, <http://bianet.org/bianet/dunya/115441-iran-da-kadinlar-esit-haklar-icin-sokaktalar> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- Rezai-Rashti, Goli M. "Conducting field Research on Gender Relations in a Gender Repressive State: A Case Study of Gender Research in Iran", *International Journal of Qualitative Studies in Education* 26, no. 4 (2013): 489-502.
- Sedghi, Hamideh. *Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling, and Reveiling* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
- Tomlinson, Hugh. "Councillor Too Sexy For Iranian Regime", *The Times*, 13 Ağustos 2013, <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3841945.ece> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- UNICEF. *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi*, 18 Aralık 1979, https://www.unicef.org/turkey/pdf/_gi18.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- Üşür, Serpil Sancar. *İran Devrimi* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992).
- Vakil, Sanam. *Women and Politics in the Islamic Republic of Iran: Action and Reaction* (New York: The Continuum International Publishing, 2011).
- Wollack, Kenneth. *Women as Agents of Change: Advancing the Role of Women in Politics and Civil Society*, June 9, 2010, https://www.ndi.org/files/Women_As_Change_Agents_Testimony_090610_0.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- Zenjanlı, Sevdâ. 4. *Sınıf Vatandaşlık: Türkiye'de Kürt, İran'da Türk Kadını Olmak*, 03 Temmuz 2010, <http://bianet.org/biamag/kadin/123109-4-sinif-vatandaslik-turkiye-de-kurt-iran-da-turk-kadini-olmak> (Erişim Tarihi: 10.05.2017).